УДК 883. Зеров – 1. 06

ЕПІГРАМАТИЧНИЙ ФОН ПОЕЗІЙ ЦИКЛУ "СОНЕТОЇДИ " МИКОЛИ ЗЕРОВА

Іванюха Т.В., аспірант

Запорізький державний університет

Досліджується проблема впливу канонічних жанрів античного походження, зокрема, епіграми на творчість Миколи Зерова. Аналіз ритміко-строфічного та тематичного рівнів кількох груп “Сонетоїдів” (дедикаційної, сатиричної, ліричної, літературної й описової) дає змогу побачити яскравий епіграматичний фон поезій цього циклу.
Ключові слова: античність, жанр, сонетоїд, епіграма, жанрова форма, жанровий зміст, жанрова трансформація.

Иванюха Т.В. ЭПИГРАММАТИЧЕСКИЙ ФОН СТИХОТВОРЕНИЙ ЦИКЛА “СОНЕТОИДЫ” Н.ЗЕРОВА / Запорожский государственный университет., Украина

Рассматривается проблема влияния канонических жанров античного происхождения, в частности, жанра эпиграммы на творчество Николая Зерова. Анализируются ритмико-строфические и тематические особенности нескольких типов сонетоидов (посвятительной, сатирической, лирической, литературной и описательной групп), что дает возможность отметить яркий эпиграмматический фон стихотворений цикла «Сонетоиды».
Ключевые слова: античность, жанр, сонетоид, эпиграмма, жанровая форма, жанровое содержание, трансформация жанра.

Ivanyukha T.V. THE EPIGRAMMATIC BACKGROUND OF THE CYCLE “SONETOIDS” BY M. ZEROV / Zaporizhzhya state university, Ukraine

In the article the problem of influence of classical antique genres, in particular, epigram, on the poetry of Mycola Zerov is examined. The analysis of rhythmic-strophical and thematic levels of different groups of “Sonnetoids” (dedicational, satirical, lyrical, literary and descriptive) gives us an opportunity to state rather clear epigrammatical background of poems of this cycle.
Key words: antiquity, genre. sonnetoid, epigram, genre form, genre contents, genre transformation.

Микола Зеров, видатний перекладач, історик літератури, літературний критик, котрий неодноразово підкреслював необхідність освоєння джерел європейської культури, фахового навчання в класиків, зокрема, у грецьких і римських майстрів, і в оригінальній поетичній творчості не випускав із поля зору досягнень античних ліриків.

Античність "як невід’ємна частина поетового світорозуміння і світовідчування" [1; 463], ставши основою його естетичного ідеалу, зумовила образно-сюжетний контекст його поезії, її жанрову атмосферу" (М. Бахтін).

Для М. Зерова наслідком тривалого ознайомлення і перекладання античної лірики стало послідовне культивування в його творах таких давніх жанрів, як ода ("Трьом мандрівникам", 1912), елегія ("Елегія Грабуздовська…", 1920, цикл "Елегійні дистихи", 1925-34), пародія ("Кримська елегія", "Версаліста поезія червоного поета Драй-Хмари”, 1926), застільна пісня ("Sapphicus minor",1920). Навіть у тих поезіях, що за своїми ритміко-строфічними характеристиками належать до пізніше утворених жанрів, наприклад, у сонетах, з-під цієї жанрової форми "проступає" традиційний, класичний елегійний жанровий зміст – мотиви туги, безвиході і марноти буття, швидкоплинності життя (сонети циклів "Параду", "Poor Yorik", "Дніпро","Finale", "Tarde venientia"). Подібне "накладання" різних за походженням і раніше не поєднуваних жанрових змісту та форми (епіграма та сонетоїд) спостерігаємо і в циклі "Сонетоїди".

Один із найбільших циклів поета-неокласика складається з 14 мініатюр і був так названий автором з огляду на їхню суто формальну, точніше, ритміко-строфічну подібність: це 14-рядкові вірші, схожі на сонет, але з дещо відмінною від сонета, вільнішою системою римування. Якщо звернемо увагу на інший формальний аспект, зокрема, той же ямбічний метр, який застосовувався давніми ямбографами для дошкульної критики та висміювання, та на своєрідну пародійну або парадоксальну кінцівку (клаузула в римлян, у французів - пуант), то виявиться, що перед нами – зразки епіграматичного жанру. На це вказав читачеві й сам Микола Зеров у заключному "Сонетоїді" у формі звернення до останнього:

…Потрапив до моїх неситих рук;

І втратив ти ліро-епічний звук,
Скотившись з верховин шляхетних епопеї
В безодні мадригалу й епіграм
На жертву гнівно-гомінким струмкам. [2; 78]

Написані в Києві незадовго до переїзду до Баришівки та вже під час перебування там (поява "Сонетоїдів" припадає на період від 19.03.20 до 1.02.1921), епіграми Зерова являють собою зразки так званої поезії "на випадок" (ad hoc).

Відомо, що епіграма первісно мала вигляд короткого віршованого напису на могилі померлого чи приношенні божеству; але вже у IV-IIIст. до н.е. мислиться як невеликий вірш, у якому йдеться "про якусь річ, особу чи подію, що цікавлять автора, який хоче привернути до них увагу читача, викладаючи свою думку в ясній, переконливій і небагатослівній поетичній формі [3; 7]".

Такою є епіграма в олександрійській поезії (Асклепіад, Каллімах, Алкей Мессенський, Мелеагр), де вона починає втрачати серйозний, спокійний характер і набирає жартівливого, насмішливого звучання, яке пізніше стане визначальним для цього жанру і виявиться в сатиричних епіграмах римських поетів Катулла, Марціала, Ювенала.

Про значні трансформації епіграми як античного жанру свідчить те, що якщо в грецькій літературі з 6,5 тисяч відомих нам епіграм перше місце посідали епітафії, друге – описові епіграми, третє – дедикаційні й уже четверте – сатиричні та застільні, то у І столітті н. е. уявлення про епіграму як про сатиричну мініатюру стало домінуючим і епіграматисти виходять на перші місця за успіхом у публіки.

Зеровська епіграма типологічно наближається до римських зразків епіграматичного жанру Катулла та Марціала. Обох цих поетів Микола Костьович перекладав вже до того, як опинився в "Болотяній Лукрозі" і був добре обізнаний і зі специфічною структурою епіграм Катулла (до числа поетичних засобів Катулла "міцно входить […] пародійна кінцівка [4; 122]"), і з мініатюрами Марціала на літературні теми, його насмішками над бездарями, плагіаторами та дилетантами.

Як римським майстрам цього жанру "епіграми давали можливість відгукуватися на найрізноманітніші явища життя" [5; 11], так і для українського поета з переїздом до Баришівки почався період, коли

Возвращены во мне спокойствие и лень,
Мечтательная грусть, медлительные ритмы
И научился я борения и битвы
Размывчивым строкам писаний поверять…
("Эпилог", 28.10.21) [2; 125]

У важкі для Києва часи 1919-1920 рр., коли "вмирало місто, вмирало культурне життя в місті, вмер "Книгар", а оживало село, й інтелігенти-переселенці "з країни "естетичних переживань форми" потрапляли в країну реальної здійсненості, де життя виступало в усій аморфній і терпкій наготі елементарного" [6; 261, 265], Микола Костьович, за спогадами Н. Полонської-Василенко та дружини зберіг потребу духовного, займався укладанням збірника "Нова українська поезія", "Антології римської поезії", брав участь у літературному житті, навіть якщо до столиці приходилося йти пішки.

За таких умов поважні, серйозні речі циклів "Образи і віки", "Ars poetica", "Олександрійські вірші", "Зодіак" стали для поета інтимною ліричною сповіддю, не призначеною для чужого ока, а "Сонетоїди" малювали дотепну картину тогочасного літературного та суспільного життя, для представників якого Зеров залишався суворим, а тепер ще й насмішкуватим, критиком.

Впадає в око тематична й емоційна неоднорідність сонетоїдів-епіграм М. Зерова. Якщо більша частина поезій присвячена певним особам і має більш-менш класичне гумористично-сатиричне звучання

(5 дедикаційних і 4 сатиричних), то інші віддаляються від сучасних уявлень про епіграму, а наближаються до античного першообразу (2 ліричні, 2 присвячені літературним питанням, 1 описова).

Присвячуючи свої вірші П. Тичині (І сонетоїд), П.Є. Горянському, українському філологу 20-х років (ІІІ), Д.Д. Дудар, учителю укаїнської літератури, поетесі та перекладачеві (IV), П. Филиповичу (V) і…"моєму тифу" (VIII), автор висловлює особисте ставлення до тих фактів, що П. Тичина на ювілейному бенкеті зайняв місце серед кооператорів, "…манить здалека та поетична ваша [Д. Дудар – Т. І.] Мекка", [2;73], а збірка Филиповича "росте, як на дріжджах" [2,73]. У цих творах, звернених до добре знайомих, близьких поетові людей, і навіть у сонетоїді "К тифу моєму" М. Зеров не виходить за межі гумористично-іронічної тональності. Найчастіше він обігрує достоїнства адресата і протиставляє їм свою власну нікчемність:

Король невінчаний, і маг, і maitre,
В новім pince-nez і яснім ореолі,
Тобі кориться непокірний метр –
Спондеї, дактилі, хореї і тріолі.

-

І ми, старі в мистецтві голоси,
Співаємо псалом твоїм "Калинам".
(П.Г. Тичина) [2; 71].

Отак і наше товариське коло
Переказилося, і прохололо
І, сидячи на теплому гнізді,
На підлітки дивує молоді.

\- І тільки ви, ясні і "лучезарні"
Ще зберегли секрет минулих днів.
(П.Є.Г.) [2;72].

Десятками поезій
Рахуєте ви лірику свою,-
Йдете доріжкою Максима й Лесі
І стежите парнаську течію.

\- А я – засушений, воронуватий –
Плету собі – кастальський пілігрім
Банальне плетиво банальних рим
Та сонетоїда мотузні грати.
(П.П. Филиповичу) [2;73].

У другій групі епіграм вже немає місця ні легкому доброзичливому іронізуванню, ні самокритиці. Автор вдається до сатиричних "випадів" на адресу тих, кого неокласики називали "модерністами" (в лапках), натякаючи на неадекватність застосування цього терміна щодо творчості М. Вороного, О. Олеся,

М. Філянського та В. Самійленка. У цих поетах критику автора викликає все: і зовнішність, і творча манера, і літературний шлях:

Руді штанці, зневажливе пенсне
І хриплий голос – все дари Моргани…
Таж він гудець, він сьогочасний Ор,
Великий у своїй співецькій долі –
Цар і в поезії, і в алкоголі. [2; 74]
Ведмежа спина і ведмежий торс,
Важка хода і зігнута постава…
Як вицвів він, наш світосяйний Хорс,
Окраса наша, гордощі і слава! [2; 75-76]
Його породжено для книги й рампи –
Писав він фарси і з'їдливі ямби,
Але своїх утворів і забав
Ніколи він докупи не збирав. [2; 76-77]

Саме на прикладі сатиричних сонетоїдів ми маємо змогу спостерігати найяскравіше виявлення накладання градаційно спрямованої композиції сонетоїда та епіграми: там, де на строфічному рівні маємо сонетний замок (у М.Зерова це останній двовірш), канони епіграматичного жанрового змісту від часів Катулла вимагають пародійної кінцівки і "риторики, нерідко приправленої гострим слівцем" [4; 122]:

Бо ж він стільник, а не пуста вощинка,
Бо ж він Олесь, а не Грицько Чупринка.
(Олесь) [2;76]
Дивуйтеся вкраїнські читачі,
Я весь мій вік пролежав на печі.
(Самійленко) [2;77]
І як вражає все подвоєним букетом,
Як тут сплелись поет з анальфабетом.
(Філянський) [2;77]

Далеко не всі сонетоїди М. Зерова мають дошкульне звучання. Проте й у тих, де автор описує своє життя (автобіографічних /ліричних і описових) чи літературні явища (літературних) він виступає в ролі жартівника-пересмішника:

Оскома в мене (je m'en fiche)
од многомовних цих афіш,
Червоних зорь і жовтих крагів,
Од реформаторів і магів.
("Як хочу я щасливих днів…") [2;77]
Дев'ятий день, як у печері
На вигнанню сиджу своїм,
І п'ятистравні їм вечері,
І спать лягаю рівно в сім. (Лист) [2; 75]
Там живуть буржуї нареченні –
Хазяї поважні і круті, […]
А в неділю – морем ! – самогон…
Героїчний розмір і епічний тон ! (Баришівка) [2,76]

Підсміюючись над своїми теперішніми побутовими умовами і тими, хто його тепер оточує ("баршівські чинбарі"), поет не може не турбуватися і з приводу літературної деградації:

[…] А нині вам –
Князям, царям, героям і богам –
В вуста язик покладено буденний
І вбрано вас во вретище лихе:
- Всесильний Рамо! Чарівна Псіхе! (Swietokradstwo) [2; 74]

Цілком закономірним підсумком циклу виступає епіграма "Сонетоїд", у якій автор "пише історію" жанру і повертається до самокритики:

І нині на краю сумної одіссеї
Потрапив до моїх неситих рук;
І втратив ти ліро-епічний звук,
Скотившись з верховин шляхетних епопеї
В безодні мадригалу й епіграм….[2; 78]

Отже, знайшовши точки збігу в структурі та тематиці жанрів різних за походженням і характером, автор “схрещує”сонетоїдну жанрову форму з епіграматичним жанровим змістом і тим самим подвоює дошкульність своїх творів, підсилює їхній вплив на адресата і на читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соловей Е. Парадигма буття в поезії неокласиків (Микола Зеров) // Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації україністів. – К., 1996. – С. 460-470.
2. Зеров М. Твори: В 2 т. – К., 1990. – Т.1.
3. Петровский Ф. Эпиграмма как литературный жанр // Греческая эпиграмма. – М., 1960. – С. 5–20.
4. Ярхо В.Н., Полонская К.П. Античная лирика. – М., 1967.
5. Петровский Ф. Эпиграммы Марциала // Марк Аврелий Марциал. Эпиграммы. – М., 1968. – С.5-12.
6. Домонтович В. Болотяна Люкроза // Безсмертні. Збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича і М. Драй-Хмару. – Мюнхен, 1963. – С. 253-287.